

Demografik o'sish va iqtisodiy rejalashtirish muammolari

Axrorov Elyorjon Baxtiyor o'g'li
O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada demografik o'sish va uning iqtisodiy rejalashtirish tizimiga ko'rsatadigan murakkab va ko'p qirrali ta'siri tahlil qilingan. Demografik dinamikaning iqtisodiy sohalarga — bandlik, ta'lim, sog'liqni saqlash, infratuzilma, uy-joy bilan ta'minlash va ekologik barqarorlik kabi yo'nalishlardagi bosimlari yoritilgan. O'zbekistonning demografik portlashi va uni iqtisodiy rejalashtirish mexanizmlari bilan uyg'unlashtirish tajribasi, mavjud muammolar va kelgusidagi tahdidlar asosida ko'rib chiqilgan. Maqolada innovatsion rejalashtirish vositalari — sun'iy intellekt, GIS tizimlari, demografik prognozlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan taklif etilgan “demografik dividend” yondashuvi alohida ta'kidlangan. Muallif demografik o'sishni ijobiy iqtisodiy resursga aylantirish uchun tizimli, uzoq muddatli va ilmiy asoslangan rejalashtirish zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: demografik o'sish, iqtisodiy rejalashtirish, aholining tabiiy o'sishi, urbanizatsiya, mehnat bozori, ijtimoiy xizmatlar, bandlik, O'zbekiston, demografik dividend, infratuzilma, prognozlash.

XXI asrning asosiy demografik xususiyatlaridan biri bu – aholining jadal o'sishidir. Global miqyosda ayniqsa rivojlanayotgan davlatlarda aholining tez o'sishi iqtisodiy rejalashtirish oldiga yangi va murakkab vazifalarni qo'yimoqda. Demografik portlash natijasida yuzaga kelayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik bosimlar, mavjud infratuzilmaga bo'lgan ehtiyojning keskin ortishi, bandlik va ijtimoiy xizmatlar tizimida yuzaga kelayotgan nomutanosibliklar rejalashtirishning an'anaviy uslublarini qayta ko'rib chiqishni taqozo etmoqda.

Demografik o'sish — bu aholining son jihatdan barqaror yoki tez sur'atlarda ko'payib borishi bo'lib, u tabiiy ko'payish va migratsiya omillariga tayanadi. Demografik o'sishning iqtisodiyotga ta'siri ikki tomonlama: bir tomondan, yosh mehnat resurslarining ko'pligi iqtisodiy faollik uchun salohiyatni oshiradi; boshqa tomondan esa, bu o'sish rejalashtirilmagan bo'lsa, mehnat bozorida ortiqcha yuklama, ishsizlik, ijtimoiy xizmatlarning yetishmasligi kabi muammolarni yuzaga keltiradi.

O‘zbekiston misolida qaralganda, so‘nggi 20 yillik demografik o‘shish sur‘atlari yuqoriligicha qolmoqda. 2023-yil holatiga ko‘ra, mamlakat aholisi 37 milliondan oshdi va har yili deyarli 700 ming nafar chaqaloq dunyoga kelmoqda. Aholining yarmidan ko‘pi 30 yoshdan kichik bo‘lib, bu mehnat resurslari va ta‘lim, bandlik, uy-joy, sog‘liqni saqlash kabi sohalarga doimiy bosim keltirib chiqarmoqda.

Demografik bosim iqtisodiy rejalashtirishning barcha bosqichlariga bevosita ta‘sir qiladi. Uzoq muddatli rejalashtirishda demografik prognozlar asosida sog‘liqni saqlash tizimini kengaytirish, yangi maktab va oliy ta‘lim muassasalari qurish, infratuzilma — yo‘llar, suv va energiya ta‘minoti, kommunal xizmatlarni rejalashtirish zarur bo‘ladi. Bundan tashqari, ishsizlikning oldini olish uchun bandlik siyosati, kichik biznesni rivojlantirish, professional ta‘lim tizimini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiy rejalashtirishda demografik o‘shishni hisobga olmaslik katta ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, shaharlarda aholi zichligining oshishi uy-joy muammosi, kommunal xizmatlar izdan chiqishi, ekologik muvozanatning buzilishi, transport infratuzilmasining yetishmovchiligi kabi salbiy oqibatlariga olib keladi. Shu bois zamonaviy rejalashtirish tizimlari — demografik, iqtisodiy va hududiy rivojlanish prognozlarini birlashtirgan holatda olib borilishi lozim.

Yaqin kelajakda O‘zbekistonda aholining o‘shishi davom etishi kutilayotganligi bois, barqaror iqtisodiy rejalashtirish uchun innovatsion yondashuvlar zarur. Bunga statistik prognoz tizimlarini takomillashtirish, sun‘iy intellekt asosidagi aholi harakatlarini tahlil qilish, GIS texnologiyalari asosida hududiy rejalashtirish kabi mexanizmlar kiradi. BMT, Jahon banki va UNFPA tomonidan ilgari surilgan “demografik dividend” konsepsiyasi O‘zbekiston uchun ham dolzarbdir — ya‘ni demografik o‘shishni iqtisodiy yuksalish imkoniyatiga aylantirish uchun aholining yosh guruhlarini to‘g‘ri yo‘naltirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, demografik o‘shish — bu muammo emas, balki imkoniyat, biroq faqat puxta iqtisodiy rejalashtirish va prognozlash vositalari mavjud bo‘lsa. O‘zbekiston misolida demografik dinamikani inobatga olgan holda rejalashtirilgan siyosat, nafaqat barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta‘minlaydi, balki ijtimoiy adolat va farovonlikni ham mustahkamlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNFPA. *Demographic Dividend in Central Asia: Policy Outlook*, New York, 2023.
2. World Bank. *Planning for Population Growth: Country Guidance Notes*, Washington, 2022.
3. OECD. *Population Trends and Long-term Economic Planning*, Paris, 2022.
4. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Demografik holat bo‘yicha tahliliy axborot*, Toshkent, 2023.
5. ILO. *Youth Employment in Demographic Transition Contexts*, Geneva, 2021.
6. UN DESA. *World Population Prospects 2022: Summary of Results*, New York, 2022.
7. Asian Development Bank. *Managing Demographic Change in Developing Asia*, Manila, 2023.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING

